

СТРУКТУРА, КОМПОНЕНТИ ТА СУТНІСТЬ МОРАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я**Андрій МАЗУР, Сергій МАТВЄЄВ***Національний університет фізичного виховання і спорту України,
м. Київ, Україна, e-mail: mazyritto@gmail.com*

Анотація. Аналіз статутів міжнародних організацій, які суттєво впливають на функціонування майже всіх соціальних інститутів сучасності (ВООЗ, ООН, ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ тощо) дає підстави стверджувати про їх зацікавленість у формуванні всебічно здорового індивіда, як засобу забезпечення глобальної безпеки людства. Однак досвід останніх років доводить, що глобальні ідеї провідних організацій потребують локального впровадження в практику (міста, села, школи, спортивні секції) та налагодженої взаємодії різних соціальних суб'єктів.

Аналіз результатів досліджень педагогічного впливу фізичної культури та спорту (В. І Вандишев, 2010, А. М Буланцев., 2011 та ін.) дає підстави констатувати відсутність належної уваги фахівців до питань формування морального здоров'я під час спортивних занять, що й обумовлює мету дослідження – визначення сутності «морального здоров'я», його структури та компонентів.

Проблеми дотримання норм моралі є предметом дослідження в різних наукових дисциплінах, особливо в педагогіці, філософії, психології, фізичному вихованні тощо. У них розглядаються окремі компоненти моралі з точки зору дисциплінарних знань. Водночас до цього часу немає чіткого визначення поняття «моральне здоров'я». Автори (Ж. Піаже, Б. Інельдер 2003, В. Л. Петрушенко, 2008, Д. Коггінс, 2009,) досліджували різні вікові групи, що значно розширило уявлення про мораль як соціальне явище, але так само призвело до низки протиріч. За останні 50 років накопичені знання щодо розуміння моралі її структури і компонентів. Як свідчить сучасна практика, існує необхідність імплементації отриманих знань у сферу фізичного виховання і спорту.

Синтез досліджень з педагогіки, філософії, валеології дає підстави конкретизувати сутність поняття «моральне здоров'я» та його структуру. Моральне здоров'я можна визначити співвідношенням поняття моралі, рівня морального розвитку і вчинків людини (моральності), що забезпечує сприятливе існування індивіда в суспільстві шляхом уникнення моральних санкцій, які суттєво впливають на фізичне, психічне і соціальне здоров'я людини.

Ключові слова: мораль, моральність, моральне здоров'я, виховання, моральний розвиток.

Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж всієї історії людина ніколи не була завершеною особистістю, якщо не перебувала в суспільстві собі подібних. З появою першої людини і до сьогодні пройшли тисячоліття. Мінливе навколишнє середовище істотно змінювало людину. Зовні від далеких предків ми суттєво відрізняємось, але сьогодні нами керують аналогічні мотиви, страхи, потреби й почуття.

Задовго до появи основних соціальних інститутів (родина, релігія, армія тощо) людина, як правило, керувалася лише необхідністю виживання, що надалі призвело до становлення перших племен, об'єднаних спільною метою. Поступово із задоволенням основних потреб людина створювала нові, більш складні соціальні зв'язки, які згодом призвели до формування різних соціальних інститутів. Сьогодні, як і тисячу років тому, кожен соціальний інститут об'єднує в собі людей, які мають спільну мету, завдання та шляхи їх досягнення.

Суспільство, яким ми його сьогодні бачимо, це продукт взаємодії окремих установ; іноді вони значно відрізняються один від одного. Що забезпечує взаємодію таких різних за своєю природою структур? Відповідь лежить в основі норм, якими людство керується майже у всіх сферах нашого життя: релігії, сім'ї, освіті тощо. Основою для формування суспільних норм є мораль.

Аналіз статутів міжнародних організацій, які суттєво впливають на функціонування майже всіх соціальних інститутів сучасності (ВООЗ, ООН, ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ тощо) дає підстави стверджувати про зацікавленість цих організацій у формуванні всебічно здорового індивіда як засобу забезпечення глобальної безпеки людства. Однак практика останніх років доводить, що глобальні ідеї провідних організацій потребують локального впровадження в практику (міста, села, школи, спортивні секції) та налагодженої взаємодії різних соціальних суб'єктів.

На підставі цього виникає потреба у формуванні фізично та морально здорових членів суспільства, які органічно співіснують у сучасному соціумі. Однак формування здоров'я – це багаторічний процес в якому задіяні майже всі соціальні інститути (ЗМІ, заклади освіти та ін.) і який починається відразу після народження дитини.

На думку Лоуренса Кольберга та провідних вчених сучасності, саме процес виховання суттєво впливає на фізичний та моральний розвиток, що знайшло віддзеркалення в їх дослідженнях, які дали змогу визначити періодизацію змін процесу розвитку морального мислення (таб. 1) [13]. Вона дозволяє не тільки виявити окремі ступені та рівні формування моралі, а й розвивати моральне здоров'я індивіда в співвідношенні до динаміки розвитку людини, що теоретично дає підстави про норми або відхилення у рівні морального здоров'я [10].

Таблиця 1

**Динаміка формування морального мислення за Л. Кольбергом [13]
(з доповненнями авторів)**

РІВЕНЬ МОРАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я	СТАДІЯ	ВІК	ПОКАЗНИК
III (власних моральних принципів)	6	з 24 років	Уникнення самоосудження
	5		Збереження самоповаги
II (конвенційний)	4	з 11 до 23	Орієнтація на авторитет
	3		Орієнтація «Я хороший»
I (доморальний)	2	з 4 до 10	Орієнтація на заохочення
	1		Орієнтація на покарання

У дослідженнях Л. Кольберга емпірично доведено існування чотирьох чинників, що впливають на моральний розвиток людини: рівень логічного розвитку (інтелекту); мотивації; соціалізації; форми визначення справедливості,

Аналіз результатів досліджень педагогічного впливу фізичної культури та спорту на молоде покоління (В. І. Вандишев 2010, А. М Буланцев., 2011) дає підстави констатувати недостатність належної уваги фахівців до питань формування в дітей моралі під час спортивних занять, що й обумовлює актуальність нашої роботи.

Дослідження виконано згідно зі Зведеним планом НДР у сфері фізичної культури і спорту на 2011–2015 рр. за темою 1.2 «Сучасний професійний спорт та шляхи його розвитку в Україні» (номер державної реєстрації 0111U001715), також в рамках комплексного наукового дослідження 1.14 «Теоретико-методичні основи розвитку неолімпійського спорту» (номер державної реєстрації 0115U002372).

Мета дослідження – визначення сутності «морального здоров'я», його структури та компонентів.

Методи дослідження: системний підхід і структурно-функціональний аналіз; порівняння, зіставлення, аналогія; синтез, узагальнення; аналіз наукової літератури та документальних джерел; опитування і спостереження.

Результати дослідження та їх обговорення. За визначенням ВООЗ, здоров'я – це стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних дефектів. Незважаючи на міжнародне визначення терміна «здоров'я», ряд авторів (С. Я Чикин, Н. А Агаджанян та ін.) розглядають його стосовно окремих наукових дисциплін, що обумовлює велику кількість визначень «здоров'я». Однак більшість авторів погоджуються стосовно складових компонентів здоров'я: фізичного, психічного, соціального та духовного (морального).

Дослідженнями фахівців (Н. М. Амосов, Є. Н. Вайнер, Ю. П. Лисицин, О. І Шиян та ін.) доведено, що спосіб життя, а особливо його моральна складова, відіграють провідну роль у формуванні інших компонентів здоров'я (77% інфікуються ВІЛ шляхом безладного статевого життя, 15% – вживанням наркотиків тощо) [12]. Відомо, що вживання наркотиків і зловживання алкоголем не тільки засуджується суспільством, але і суттєво підбиває фізичне, соціальне, духовне здоров'я.

На відміну від інших компонентів – фізичне здоров'я детально дослідили провідні вітчизняні (Т. Ю. Круцевич, Н. В. Маскаленко та ін.) та закордонні автори (К. Купер, С. Джубар та ін.), які в своїх працях ґрунтовно розкрили сутність, компоненти, структуру та його основні критерії [1, 5, 10]. Сьогодні фізична культура та спорт володіє засобами та методами, які гарантують підвищення рівня фізичного здоров'я людей. З розвитком сучасного суспільства та його прагненням до європейського майбутнього виникає актуальне завдання – адаптуватися для задоволення нових суспільних потреб населення серед яких пріоритетним є формування морального здоров'я.

Проблеми дотримання норм моралі є предметом дослідження в різних наукових дослідженнях, особливо в педагогічному, філософському, психологічному, фізичному вихованні, спорті тощо. У них розглядаються окремі компоненти моралі з погляду дисциплінарних знань. Водночас до цього часу немає чіткого визначення терміна «моральне здоров'я». Автори, які вивчали ці проблеми (Ж. Піаже, Б. Інельдер, 2003, А. В. Сменова, 2007, В. Л. Петрушенко, 2008, Д. Коггинс, 2009,) досліджували різні вікові групи, що значно розширило уявлення про мораль як соціальне явище але, так само призвело до ряду протиріч. За останні 50 років накопичено знання щодо розуміння моралі її структури і компонентів, і як свідчить практика, існує необхідність імплементації цих знань у сучасну практику спорту і фізичного виховання [6].

Результати наукових досліджень (Т. Бойченко, Н. Колодій, А. Царенко, Ю. Жеребецький та ін.) дають підстави розглядати структуру інтегрального здоров'я з чотирьох складових основних компонентів: фізичного, психічного, соціального і духовного здоров'я. Своєю чергою кожен з них має свої самостійні елементи теоретичного та практичного знання [1]. Таким чином, можемо зробити висновок, що поняття «моральне здоров'я» можна представити в поєднанні трьох основних елементів: моралі (теорії), моральності (практики) та рівня морального розвитку. Мораль (лат. *moralis* – моральний, від *mos* (*moris*) – звичай, воля, закон, властивість) – система поглядів, уявлень, норм і оцінок, що регулюють поведінку людей; одна з форм суспільної свідомості. Рівень морального розвитку (свідомості) – стадія розвитку свідомості, що характеризується певним типом рішення моральних дилем і відповідною поведінкою. Моральність – це зовнішні прояви моралі (вчинки), показником яких є мотив. Наприклад, стрибок у воду сам по собі позаморальна дія, стрибок у воду заради порятунку людини або ігнорування його – це моральний чи аморальний вчинок.

В етиці – науці про мораль, багато визначення потребує конкретизації, що є предметом вивчення різних наукових дисциплін: психології, валеології і педагогіки тощо. Для дослідження співвідношення між мораллю і моральністю є потреба впровадження інтегрального визначення, яким може слугувати поняття «моральне здоров'я». Моральне здоров'я характеризується співвідношенням моралі, рівня морального розвитку і вчинків людини (моральності), що забезпечує сприятливе існування індивіда в суспільстві шляхом уникнення моральних санкцій, які суттєво впливають на фізичне, психічне і соціальне здоров'я людини [6]. Вчені різних наукових напрямів досліджують проблеми моралі, застосовують для цього велику кількість наукових методів (від діалектичних до системного підходу тощо), що призвело до виникнення чисельних теорій про структуру і основні складові морального здоров'я. Результати фундаментальних і прикладних досліджень у галузі психології [2, 7], валеології, педагогіки [9, 10] та філософії [8] дають змогу виявити основні компоненти, які впливають на рівень морального здоров'я (рис. 1).

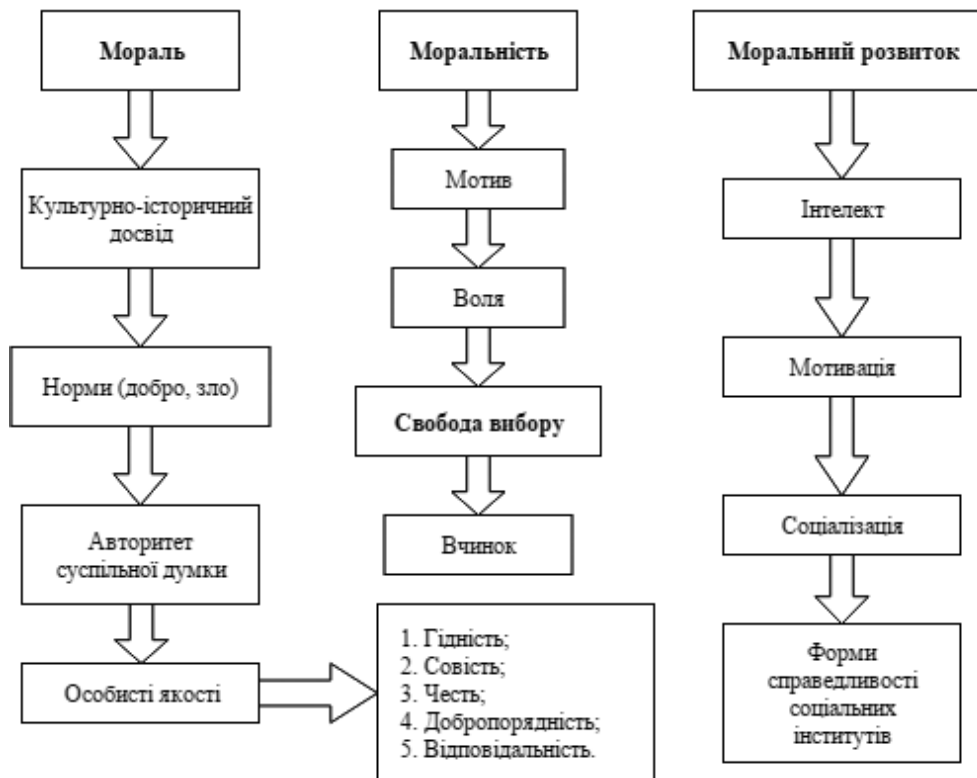

Рис. 1. Компоненти впливу на моральне здоров'я

Завдяки значному арсеналу тестів, що ґрунтовно розроблені дослідниками з психології, соціології, педагогіки і етики, маємо теоретичну і практичну можливість визначення рівнів: інтелекту, мотивації, соціалізації і сили волі людини, що дає змогу наблизитись до диференційної оцінки структури морального здоров'я. Слід зауважити, що на рис. 1 відзначено «свободу вибору», оскільки діяльність, яка відповідає найвищим моральним вимогам, може бути і позаморальною, якщо суб'єкт не мав свободи вибору [11]. У дослідженнях Джека Корґінса (2009) є висловлювання «en ese dna era valiente», що перекладається як «в той день він був сміливцем». Це означає, що мало хто з людей завжди рівною мірою проявляє свої якості, це стосується і моралі. Дедалі більше людей, у яких прояв цих якостей залежить від самопочуття, спраги, голоду, страху, радості і рівня фізичного стану, що в черговий раз підтверджує взаємозв'язок між мораллю (моральним здоров'ям) і фізичним станом (здоров'ям) [3]. Однак такий «щільний» взаємозв'язок створює труднощі при визначенні рівня морального здоров'я без урахування фізичного стану, що значною мірою було визначено в дослідженнях Абрахама Маслоу [4].

Висновки та подальші перспективи дослідження. Мораль пронизує майже всі аспекти життя людини. Сьогодні в «живій мові» майже не використовується визначення «мораль» та «моральність», натомість вживаються більш прості і конкретні синоніми: справедливість, честь, порядність та ін.

Синтез та аналіз окремих досліджень з педагогіки, філософії, валеології дає змогу конкретизувати сутність поняття «моральне здоров'я» та визначити його структуру. Моральне здоров'я можна визначити співвідношенням поняття моралі, рівня морального розвитку і вчинків людини (моральності), що забезпечує сприятливе існування індивіда в суспільстві шляхом уникнення моральних санкцій, які суттєво впливають на фізичне, психічне і соціальне здоров'я людини.

Спорт та фізичне виховання мають досить широкий арсенал прийомів, які здатні впливати на моральний розвиток особистості.

Це та інші чинники дають змогу передбачити необхідність розробки і впровадження в практику конкретних методів формування морального здоров'я на основі засобів фізичної культури та спорту, чому присвячені наступні етапи цього дослідження.

Список літератури

1. *Апанасенко Г.* Медицинская валеология. / Г. Апанасенко., Л. Попова. – Киев : Здоров'я, 1998. – 248 с.
2. *Дементьев В. Л.* Нетрадиционный подход в психологической подготовке спортсменов-единоборцев / Дементьев В. Л., Сизяев С. В., Москвитин П. М. // Исследования молодых ученых в практику единоборств : материалы VII Междунар. науч-практ. конф., посвящ. памяти проф. Чумакова Е. М. / Рос. гос. ун-т физ. культуры, спорта и туризма. – Москва, 2006. – С. 24–30.
3. *Джек Коггинс.* Оружие великих держав. / Джек Коггинс // – Москва, 2009. – 221 с.
4. *Маслоу А.* Мотивация и личность. / А. Маслоу // 3-е изд. / пер. с англ. – Санкт-Петербург, 2008. – 352 с.
5. *Матвеев С. Ф.* Борьба самбо / С. Ф. Матвеев. – Киев : Здоров'я. – 126 с.
6. *Матвеев С. Ф., Мазур А. В.* Проблеми формування морального здоров'я юних спортсменів / С. Ф. Матвеев // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2015. – № 1. – С. 105–109.
7. *Пиаже Ж.* Психология ребенка. / Пиаже Ж., Инельдер Б. – Санкт-Петербург, 2003
8. *Столяров В. И.* Философия спорта и телесности человека / В. И. Столяров. – Москва : Университ. кн., 2011. – 766 с.
9. *Сухомлинський В. О.* Батьківська педагогіка. / В. О. Сухомлинський. – Київ : Рад. школа, 1978. – 263 с.
10. Теория и методика физического воспитания : в 2 т. / под ред. Т. Ю. Куруцевич. – Киев : Олимп. лит., 2003. – Т. 1. – 391 с.
11. *Тофтул М. Г.* Етика / М. Г. Тофтул – Київ : Академія. – 416 с.
12. *Шиян О. І.* Удосконалення багатосекторального підходу до профілактики ВІЛ-інфекції / СНІДу та наркоманії на прикладі Львівської області : навч.-наук. вид. / Шиян О., Худоба О. – Львів : Добра справа, 2008. – 96 с.
13. *Kohlberg L.* Moral Stages and Moralization. The Cognitive-developmental Approach / 13. Kohlberg L., Lickona T. – *Noral Development and Behavior : Theory, Research, And Social Issues.* – N. Y., 1976. – P. 31–53.

СТРУКТУРА, КОМПОНЕНТЫ И СУЩНОСТЬ МОРАЛЬНОГО ЗДОРОВЬЯ

Андрей МАЗУР, Сергей МАТВЕЕВ

*Национальный университет физического воспитания и спорта,
г. Киев, Украина, e-mail: mazyritto@gmail.com*

Аннотация. Анализ международных организаций, которые существенно влияют на функционирование многих социальных институтов современности (ВОЗ, ООН, ЮНЕСКО, ЮНИСЕФ и др.), дает основания утверждать об их заинтересованности в формировании всесторонне здорового индивида, как средства обеспечения глобальной безопасности человечества. Однако опыт последних лет показывает, что глобальные идеи ведущих организаций требуют локального внедрения в практику (города, села, школы, спортивной секции) и налаженного взаимодействия различных социальных субъектов.

Анализ результатов исследований педагогического воздействия физической культуры и спорта (Вандышев В. И., 2010, Буланцев А. М., 2011 и др.) дает основания констатировать отсутствие должного внимания специалистов к вопросам формирования нравственного здоровья во время спортивных занятий, и обуславливает цель данного исследования – определение сущности «нравственного здоровья», его структуры и компонентов.

Проблемы соблюдения норм морали являются предметом исследования в различных научных дисциплинах, особенно в педагогике, философии, психологии, воспитании и др. В них рассматриваются отдельные компоненты морали с точки зрения дисциплинарных знаний. Вместе с тем, до сих пор нет четкого определения понятия «нравственное здоровье». Авторы (Ж. Пиаже, Б. Инельдер 2003, В. Л. Петрушенко, 2008, Д. Коггинс., 2009 г.) исследовали различные возрастные группы, что значительно расширило представление о морали как социальном явлении, но так же привело к ряду противоречий. За последние 50 лет накопленные знания к пониманию морали, ее структуры и компонентов. Как показывает современная практика, существует необходимость имплементации полученных знаний в сферу физического воспитания и спорта.

Синтез исследований по педагогике, философии, валеологии дает основания конкретизировать сущность понятия «нравственное здоровье» и его структуру. Нравственное здоровье можно определить соотношением понятия морали, уровня нравственного развития и поступков человека (нравственности), что обеспечивает благоприятное существование индивида в обществе путем избежания моральных санкций, которые существенно влияют на физическое, психическое и социальное здоровье человека.

Ключевые слова: мораль, нравственность, нравственное здоровье, воспитание, нравственное развитие.

THE STRUCTURE, COMPONENTS AND NATURE OF MORAL HEALTH

Andrew MAZUR, Sergey MATVEYEV

*National University of Physical Education and Sport of Ukraine,
Kyiv, Ukraine, e-mail: mazyritto@gmail.com*

Abstract. Analysis of the international organizations that significantly affect the functioning of many social institutions of modernity (WHO, UN, UNESCO, UNICEF, and others.) gives grounds to assert their interest in forming fully healthy individual, as a means to ensure global human security. However, the experience of recent years shows that global ideas of the leading organizations require local implementation in practice (cities, villages, schools, sports clubs), and the adjusted interaction of various social factors.

On this basis, there is a need in the formation of physical and moral health of society, which will naturally co-exist in a modern society. However, the formation of health is a multi-year process which involves almost all social institutions (media, educational institutions and others.). And that starts immediately after the birth of a child.

Analysis of the results of research of pedagogical influence of physical culture and sports (Vandyshv VI, 2010 Bulantsev AM, 2011 et al.) provides grounds to indicate lack of attention of specialists to the formation moral health during sports activities, and makes up goal of study – the definition of the essence of "moral health", of its structure and components.

Problems of compliance with morality is a matter of research in various scientific disciplines, especially in pedagogy, philosophy, psychology, education, etc. There are considered separate components of morality in terms of disciplinary knowledge. However, there is still no clear definition of "moral health". Authors (Piaget, B. Inelder 2003 VL Petrushenka, 2008, J. Coggins, 2009) examined the different age groups, which greatly expanded the understanding of morality as a social phenomenon but also resulted in a number of contradictions. Over the past 50 years knowledge to understand the morality, of its structure and components we accumulated. As the current practice, there is a need for the implementation of the acquired knowledge in the field of physical education and sport.

Synthesis of research on pedagogy, philosophy, valeology gives reason to specify the essence of the concept of "moral health" and its structure. The moral health can determine the relationship between the concepts of morality, the level of moral development and human behavior (morality), which ensures the existence of favorable individual in society by avoiding moral sanctions, which substantially affect the physical, mental and social health.

Keywords: ethics, morality, mental health, education, moral development.